

Kartografia

Errealitatea deformatzeko artea

Gure planeta zatika nahiz osorik irudikatzeak desitxuratzea ekarri du beti berarekin. Hasieran, oztopo teknikoengatik, lurra biribila zela jakitean, esfera plano bihurtzeagatik, eta, batez ere, mapagintza agintarientzat alor estrategikoa izan delako eta mapak nahieran aldatu eta erabili dituztelako. Eta gurean, Euskal Herria oinarririk gabeko asmakizuna omen delako.

NAGORE IRAZUSTABARRENA

ANTZINA, lurra ibai handi batez inguratutako disko laua zen (edo hori uste zuten lurtarrek). Dakigula, Miletoko Tales izan zen, K.a. VII. mendean Lurra esferikoa dela esan zuen lehena. Baina ez zuen arrakasta handirik izan, eta mundua marrazteko diskoa erabili zuten

hainbat mendez, Greziako filosofo handiek, eta nagusiki Aristotelesek, esferikotasuna gaitentzea lortu zuten arte.

Forma behin betiko ezarri ondoren, Lurrak neurria behar zuen, eta horretan jardun zuten zientzialariek. Haietako bat Ale-

HELENA FALABINO

Abraham Orteliusen 1570eko munduko mapa. Kontinente guztiak ezagunak izaki eta teknologia hobetuta, XVI. mendean mapak asko hobetu ziren, baina oraindik esfera plano bihurtzeko zailtasunek deformazio handiak eragiten zituzten.

Afrikako pastelaren banaketa

XIX. mendean, Europako potentziek Afrikako kontinentea esploratutako eremuen arabera banatu zuten. Baina Afrikan lurralde gehienak kolonizatu gabe zeuden oraindik. Hala, elementu geografiko ezezagunei eta bertako biztanleek mendeetan mugatutako lurraldeei jaramonik egin gabe eskuaira erabiliz marraztu zituzten mugak.

Ingelesek bloke bat egin nahi zuten Kairotik Lurmutur hiriraino; frantsek Senegaletik Sudaneraino; alemaniarrek beherago, egungo Tanzaniatik Kameruneraino; eta portugaldarrek Angola eta Mozambique batu nahi zituzten. 1884an Berlingen burututako biltzar batean mugako lerroak nola marraztu arautu zuten: kostaldean

bi puntu markatzen ziren eta leho- rrean sartzen ziren bi lerro marrazten zituzten laukizuzena itxi arte, laukizu- zenaren barruko lurralde guztiak koloni- zatzeko. Ederki ikusten a hori, esa- terako, Nigerren, Togon edo Boli Kostan.

AEBetako estatuen arteko muga gehienak eta AEB eta Kanada arteko muga ere lerro zuzenez eginak daude. Baina Afrikan ez bezala, han biztanle- ria autoktonoa suntsitu egin zuten, eta biztanle berriek ez zuten arazorik izan beraiek jarritako mugetan bizitze- ko. Afrikan, aldiz, mendetan etsai izandako herriak batu zituzten, eta batera bizitakoak banandu; eta kolonizazio errukigabea gatzaka iturri da oraindik kontinente beltzean.

xandriako liburuzaina izan zen, Eratostenes, K.a. III. mendean. Oztopo teknikoak oztopo eta akatsak akats, emaitza harrigarria lortu zuen: 39.500 kilometroko zirkunferentzia (benetakoa 40.000 ingurukoa da).

Baina mapak egiteko, kontuan izan behar zen gainazal lau batean marraztutakoak izatez biribila den errealtatea islatu nahi duela. Berriz ere, greziarrak izan ziren horretan aitzindari. K.a. II. mendean Hiparko astronomoak egin zituen lehen proiektzioak. Deformazioa saihestezina zen, baina lurra ahalik eta gutxien desitxuratzea zen proiektzio horien helburua. Alabaina, aurrerantzean askotariko interesak izango ziren nagusiki mapak desitxuratuko zituztenak, eta ez oztopo teknikoak.

Elizarekin topo

Erromatarrek eutsi egin zioten mapagintzari, baina greziarrek itsasoari begiratzen bazioten, haiek lehorrari. Erromatar kartografiak helburu praktikoa besterik ez zuen; ejertzito, zerga biltzaile eta abarrentzako tresna izatea, alegia.

Arabiarrek klasikoen jakintza gorde zuten, Indiako eta Ekialde Urruneko aurrerapenez aberastuta. Baina Europan erlijio hutsean oinarritutako munduaren irudiak ohiko bihurtu ziren Erdi Aroan. Adibidez, Lurra hiru zati sinbolikotan banatzen zutenak, orduan ezagunak ziren hiru kontinenteetako bakoitza adieraziz. Europa eta Afrika behealdean zeuden, ibai batek banatuta; Asia, berriz, goian (garai hartan paradisuaren bertan zegoela uste baitzuten).

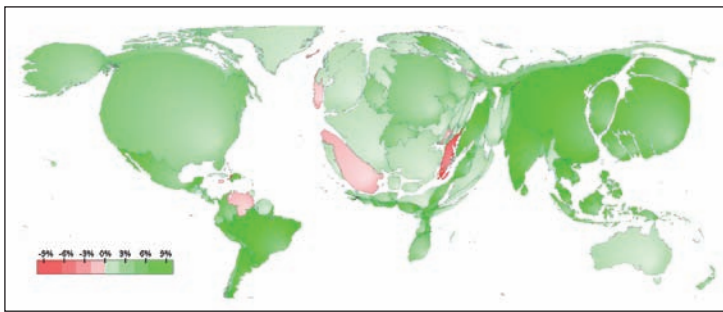
Geografia eta teologia uztartzen zituzten irudi haiek ez zituzten marinelen beharrak asetzen. Horregatik, mapa erabilgarriagoak egiten hasi ziren, beren kabuz, XII. mendean Asiatik etorritako iparrorratza baliatuta. Praktikoak ziren, eta nahiko zehatzak, baina nabigazioa erraztea beste helbururik ez zuten. Munduaren ezagutzari dagokionez, Eliza katolikoaren "kartografia" nagusi zen. Europarrentzat, urruneko lurraldeak fantasiazko izakiz eta aurkitu gabeko aberastasunez josita zeuden.

Jakintza estrategikoa

XV. eta XVI. mendeetan, Europako itsas potentzien espansionismoak goitik behera

Jan Vermeer margolariaren *Geografoa*. Aro Modernoan itsas potentzien espansionismoak bultzada handia eman zion kartografiari eta Flandria (zehazki, Anberes) mapagintzaren gune nagusietakoa bilakatu zen.

WWW.MAP-CENTRE.AU

Goian, nahita deformatutako mapa. Gaikako mapa batzuk aldagaien arabera deformatzen dira informazioa bisualki adierazteko. Mapa horretan BPGren hazkundearen arabera puztu dira herrialdeak. Azpian Ozeano Barea erdigune duen munduko mapa. Mapa eurozentrikoetara ohituta gaude, eta ez gure kontinentea bazter batean desitxuratuta ikustera.

aldatu zuen kartografia. 50 urte eskasetan, munduaren ikuspegia guztiz zabaldu zen. Berpizkundean zientzia erlijioaren katetik askatu zen, eta mapagileak munduari gaur duen itxura ematen hasi ziren. Mercatorrek, 1569an argitaratutako atlasean, kartografia modernoaren ezaugarri gehienak bildu zituen, eta XVI. mendearen amaieran, artean lurralde ezezagunak zeuden arren, munduak gaur egungoaren antzeko irudia zeukan.

Baina kartografia funtsezko jakintza estrategiko bihurtu zen. Hala, zientziaren garapenak, neurtzeko tresna gero eta modernoagoek, Amerikako eta Ozeaniako lurraldeen aurkikuntzak... mapa fisiko geroz eta zehatzagoak ekarri zituzten, baina interes politikoek ezarritako mugek mapa politiko geroz eta deformatuagoak eragin zituzten. Esaterako, gerra napoleonikoen amaieran, 1815eko Vienako Kongresuaren xede nagusietakoa Europako mapa politikoa berriro marraztea izan zen. Eta Afrikako mapa politikoari erre-

paratu besterik ez dago kartografiaren desitxuratzeko politikoaz jabetzeko.

Gainera, mendetan zehar munduko atlas gehienek Europa erdigunetzat hartu izan dute. Eurozentrismoa mapagintzan ere nagusitu dela, alegia. Hala, planeta osoko mapetan gure kontinentea proportzio txukunetan ikusten ohitu gara, Ozeania, Groenlandia, Alaska edo Antartika erabat deformatuta agertzeari garrantzi handirik eman gabe. Historia garaileek idazten duten bezala, mapak garaileek marrazten dituzte.

Baina ez dago, ez denboran ez espazioan, urrun joan beharrik mapen deformazioaren lekuko izateko.

Euskal Herriko maparen zauri berriak

“Euskal Herriko historia Nafarroarekin batera kontaktzen duten eskolak jazarri eta zigortu behar ditugu”, esan zuen Miguel Sanz Nafarroako Gobernuko presidentek, 2003an. José María Aznar Espainiako presidente ohiak, aldiz, “Euskal Herria iruzur bat da” bota zuen 2008an. Urte berean, “Zapaterok bi hilabeteko epea eman du Euskal Herria terminoa euskal eskoletako Curriculumetik ezabatzeko”, irakurri genuen *El Correo* egunkariko artikulua batean. Nafarroako Justizia Auzitegi Nagusiak legez kanpokotzat jo zituen Euskal Herria hitza dakarten euskarazko testuliburu guztiak.

Ordurako, egun batetik bestera, eguraldiaren mapa aldatu egin zuten ETBn. Eta egun, Euskalmeten webgunean sartuz gero EAEko mapa ageri da lehenik, baina egun bat aukeratu klik eginez gero, Iparraldean eta Nafarroan ere zer eguraldi egingo duen jakin dezakegu (EAEko mugak nabarmenago markatu arren).

Logika gailendu artean, ikasleek Nafarroako Erresumarik gabeko euskal historia zentzugabea ikasiko dute

Eskizofrenia kartografiko moduko hori larriagoa da hezkuntzan. Euskarazko testuliburuetan Euskal Herria kontzeptua Euskadi bihurtzen ari da derrigorrez, eta EAEko mapak Euskal Herrikoak ordezkatzeko ari dira. Horrek esan nahi du, adibidez, iaz 12-13 urteko ikasle

batek Gizarte Zientzietako liburuan Euskal Herriko mapak zituela, eta datorren urtean EAEko Geografia eta Historia soilik ikasiko zituela. Kontu ideologikoak albo batera utzita ere, logika pedagogikoak dio gure lurraldeetako Antzinaroko edo Erdi Aroko historia EAera mugatzeak eta Nafarroa baztertzeko ez duela zentzurik. Eta, krisialdi betean, logika ekonomikoak dio euskarazko ikasleentzat hiru testuliburu bereizi (EAE, Nafarroa eta Iparraldea) prestatzea ez dela bideragarria. Baina logika gailendu artean, ikasleek Nafa-

Euskal Herria aitortu du kartografiak

“Euskal Herria hitzarena edo lurraldeko maparena berria da, izugarria, gure izaera historikoaren muinaren aurkako eraso. Sekula inor ez da ausartu hainbeste egitera. Etorkizunean existitzeko aukera ukatzeaz gain, sekula existitu ez garela diote” dio Jose Mari Esparzak *Mapas para una nación* liburuan (Txalaparta, 2011).

Lan horretan, Esparzak XI. mendetik hasi eta gaur arteko ehundik gora mapa bildu ditu, gehienak atzerriko bidaiariek, gerra kronikagileek, hizkuntzalariak... eginak, eta gehienak Euskal Herriko zazpi lurraldeak (edo Hegoaldeko lauak) biltzen dituztenak. Mapei lotuta, historian zehar euskaldunon lurraldeari emandako izenak ere biltzen ditu. Beraz, “nazioartean” onartutako lurraldea eta kontzeptua lantzen

ditu liburuak, ez euskal herritarrek eman nahi izan dizkioten lurraldea eta kontzeptua. Frankismo garaian Espainian egindako mapa batzuek ere Euskal Herri osoa hartzen dutela ikus daiteke lan horretan, edo 1980ko hamarkadan Iruñeko Udalak argitaratutako liburu batek orain ukatzen den lurraldetasuna jasotzen duela.

Wasconia mapa batean lehenengoz irudikatu zutenetik mila urte igaro direnean, Euskal Herriko mapa (literalki) txikitzeke erasoak ugaldtu dira; Esparzarentzat lurraldetasunaren aurkako “azken gudu modukoa” da. “Horregatik, horrelako liburuak beharrezkoak dira, sekula argitaratu behar ez lirakeen arren. Espero dezagun, egunen batean, guztiok begien bistakoa dena onartuko dugula”.

Saint Sever monasterioan XI. mendean eginiko mapan, Wasconia lehenengoz irudikatuta agertzen da.

Euskal Herriaren xehetasuna 1846an Alemanian egindako Eurasiako mapa batean (Heinrich Berghaus).

C.H.A. Jaillot Frantziako erregearen geografoak XVIII. mendean eginiko mapa.

Pamplona se dice Iruñea liburu didaktikoko mapa, 1987an Iruñeko Udalak argitaratua.

GOOGLE MAPS

Ezkerrean, Da Vinciren odometroa. Alexandriako Heronek asmatu zuen odometroa Antzinaroan, eta mapak egiteko oso baliagarria izan zen, distantziak modu fidagarrian neurtzeko tresna baitzen. Eskuinean, Google Mapsen bizikleta, Street View tresnarako argazkiak egiten dituena. Satellite bidezko zehaztasunaren ondoren, kartografia lurrera (eta gurpilera) itzuli da.

rroako Erresumarik gabeko euskal historia zentzugabea ikasiko dute, eta Nafarroan eta Iparraldean euskaraz ikasten dutenek EAEn bizi direla imajinatu beharko dute.

Kartografia sozialera bidean?

Euskal Herriko eguraldiaren mapagileek edo testuliburuetakoez oraindik badute lana mapak agintarien nahieran moldatzen. Baina, oro har, kartografia klasikoa hiltzorian dago, teknologia berriek ekarritako kartografia automatikoaren mesedetan. Google Mapsen satellite bidezko irudiek Vermeerek margotutako kartografoen irudi erromantikoa ezabatu dute, autoetako gps nabigatzaileek paperezko errepide mapa tolesgarri tolestezinak ordezkatu dituzte...

Kartografo berriek, biziraun nahi badute, espezializiora jo behar dutela uste dute batzuek. Esaterako, munduko erronka nagusietakoa uraren kudeaketa da, eta hala, kartografia hidrologikoak etorkizuna izan dezake.

Mapek ez dute soilik lurraldea irudikatzen, lurraldea sortu ere egiten dute. Eta kartografia sozialak lurralde bidezkoagoa sortzen lagundu beharko luke

Baina bada alternatiba zabalago bat: kartografia soziala. Vladimir Montoya antropologo kolonbiarraren hitzetan, “mapa ofizialak botere eta mendekotasuna harremanek baldintzatutako ezaguera tresnak dira. Pentsamendu kartografikoaren zentsurek zurruntasun geografikoa botereak eskatu bezala margutzen dute, eta teknikak konpon ditza-

keen baina ordena politikoak inposatzen dituen hutsuneak, isiluneak sartzen dituzte”. Haren ustez, mapek ez dute soilik lurraldea irudikatzen, lurraldea sortu ere egiten dute. Eta kartografia sozialak lurralde bidezkoagoa sortzen lagundu behar luke. Kartografia tradizionala “kanpoko adituek”

egin dutela dio, eta kartografia soziala “barrutik” egin behar dela, mapak tokiko eragile sozial guztien ezagutzak aintzat hartuta egin behar direla.

Eta horrela, agian, lurraldea desitxuratzeko artea lurraldea itxuratzen hasiko da. ■

www.txalaparta.com